

Hvis den første Forudsætning, den nøjagtige Placering af en identificeret Ejendom svigter, vil Placeringen af de øvrige Ejendomme blive forkert. Hvis denne Placering er rigtig, men Grundene ændret i Tidens Løb, uden at Ændringerne kan fastslås, vil Placeringerne af de øvrige Ejendomme blive mere eller mindre forkert, og Overførslen af Ejendommenes Numre efter Rækkefølgen i Roskildebispens Jordebog til Matriklen af 1689 blive usikker.

Nu viser det sig, at Ramsing i mange Tilfælde har staaet tvivlende enten over for selve Identificeringen af Ejendommene i Roskildebispens Jordebog eller overfor deres Placering i Gaderne, en Usikkerhed, han giver Udtryk for i et »øjensynligt«, »sikkert«, eller »maa være«. At denne Usikkerhed er til Stede, kan ikke bebrejdes ham, men derimod, at han ikke i Konklusionerne tager Hensyn til Usikkerheden i Præmisserne.

Naar Ramsing i det foreliggende Værk for en lang Række Ejendomme anfører, hvem der ejede dem i 1377, vil det have været bedre at dele disse i dem, hvis Identification var sikker, og dem, hvor Identiteten kun var sandsynlig.

Trods de metodiske Mangler vil »Københavns Ejendomme 1377—1728« utvivlsomt blive et Værk af stor Værdi for Københavns Topografi og Personalhistorie, og det store Materiale, der vil blive samlet i det, vil sikkert ogsaa kunne give værdifulde Bidrag til de sociale økonomiske Problemer, der knytter sig til de københavnske Ejendomme og deres Besiddere.

Gunnar Olsen.

Den 5. August 1943 kunde Tønder fejre sit 700 Aars Jubilæum som Købstad, idet Byen 1243 fik tildelt den lybske Ret som Stadsret. I den Anledning besluttede Historisk Samfund for Sønderjylland paa Initiativ af dets Formand, Amtslæge i Tønder, Dr. med. H. Lausten-Thomsen, at udgive »en Fremstilling af Byens Historie, dens Borgere, Mindesmærker og Institutioner, skrevet paa videnskabeligt Grundlag, men i en Form, der gjorde den tilgængelig for enhver historisk interesseret«. Da det ikke var muligt at faa en Enkeltmand til at paatage sig en saadan Opgave, blev Værket et Samlingsarbejde, skrevet af en Række forskellige Forfattere under Redaktion af fhv. Direktør for Nationalmuseet, Dr. phil. M. Mackeprang. Den store Bog, der foreligger i 2 Halvbind, hvoraf det første udkom i 1943, det andet i 1944, betegnes som Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland Nr. 3, og dens Titel er: *Tønder gennem Tiderne, skrevet af danske Forfattere*. Disse har delt Arbejdet mellem sig paa følgende Maade:

Statsgeolog V. Nordmann indleder med en belærende Skildring af Tønder-Egnens Geologi, idet han gør Rede for Oprindelsen af de to Hovedtyper af Landskaber: Det gamle Land Geesten, opstaaet i Istiden, og det unge lavere liggende Land Marsken, dannet efter Bronzealderens Begyndelse. Dr. phil. Vilh. Lorenzen skildrer dernæst Byens Oprindelse, Beliggenhed og Byplan, hvorefter Dr. phil. M. Mackeprang tager fat med Byens egentlige Historie, idet han kalder sit Afsnit: Tønder under Hertugstyre indtil 1713. Fortsættelsen giver Dr. phil. H. Hjelholt med: Tønder under Kongestyre 1713—1864. Forfatterne af Tønders nyere Historie, Tiden fra 1864 til Jubilæumsaaret, er to Mænd, der har deres Embedsgerning i Tønder, nemlig Forstanderen for Tønder Statsseminarium, Morten Bredsdorff, hvis Afsnit omhandler Tiden 1864—1920, og Stadslandinspektør J. L. Mosbech, der har skildret Aarene 1920—43. II Halvbind indledes med en Skildring af Kirke og Skole 1920—43, idet den tidligere Provst i Tønder, Erik Christensen, skildrer Kirken og det kirkelige Liv, mens Amtsskolekonsulent Nicolai Svendsen skildrer saavel den danske som tyske Skole efter 1920, og Rektor Jacob Randrup skriver om Tønder Statsskole 1920—43. Det næste Afsnit omhandler Tønder Seminariums Historie, skildret af Morten Bredsdorff. Derpaa følger: Tønders Befolkning gennem Tiderne, skrevet af Arkivar Johan Hvidtfeldt, Folkesproget i Tønder gennem Tiderne, af Dr. phil. A. Bjerrum, Træk af Retsudviklingen i Tønder, af Professor Stig Juul. Dr. phil. Vilh. Lorenzen har i sidste Halvbind skrevet om Tønderhus og Tønders Gadenæt og Bygninger. Det sidste Afsnit er en monografisk Skildring af Christkirken ved Museumsinspektør Chr. Axel Jensen. Endelig afsluttes Værket med et Personregister og en Indholdsfortegnelse. I Modsætning til andre Byhistorier, der sædvanligvis er skrevet af Lokalhistorikere, er største Delen af »Tønder gennem Tiderne« udarbejdet af vore egentlige Faghistorikere. Men Tønder adskiller sig ogsaa fra vore andre Byer derved, at den som Grænseby, beliggende kun 3 km fra Statsgrænsen, er Danmarks nationale Forpost mod Syd.

Vilh. Lorenzen udnytter i sit første Afsnit Byplanen. Det ældste Tønder har været samlet om Havnen, idet Møgeltønder paa et meget tidligt Tidspunkt maa have afsat Lille Tønder som Havneplads, men ca. 1100 er Tønder helt uafhængig af Moderbyen. Det ældre Tønder afløses imidlertid af et yngre Tønder, der er opstaaet ved, at den ældre By udvidedes, og hermed forbandtes en Regulering især af Byens nye Grunde. Byplanen viser, at det yngre Tønders Bymotiv — et stort frit Omraade med Plads til

baade Torv og Kirke — falder sammen med Lybæks. Følgelig maa Omskabelsen have fundet Sted efter 1158, da Lybæk omformedes. Efter Forfatterens Mening er det sandsynligt, at Byplanlægningen er iværksat af Hertug Abel, efter at han i 1237 var blevet Sonderjyllands Hertug, altsaa omtrent samtidig med at Franciskanerordenens Provincialminister, Broder Reinard, i Lybæk hentede en Afskrift af den lybske Ret til Brug for Tønder som Stadsret, hvilket var den retslige Stadfæstelse paa, at Byen var blevet en virkelig Købstad med Torv. M. Mackeprang giver først en Skildring af Byens ydre Skæbne, som inddeles i to Afsnit, nemlig Tønder i Middelalderen og Tønder 1523—1713, tredje og sidste Afsnit, som han kalder By og Borger, omhandler derimod indre Forhold. Til Byskattens Historie kan føjes, at den ifølge Delingsakterne fra 1490 betaltes med 50 Mk. ogsaa paa den Tid. H. Hjelholt foretager en lignende Inddeling af Stoffet, dog har han i sit sjette og sidste Afsnit omhandlet politiske Stemninger og Kongebesøg. Naar Skildringen af ydre Forhold optager saa forholdsvis en stor Plads, skyldes det, at Byen snart regeredes af Konger, snart af Hertuger, hertil kommer Byens Stilling i det 19. Aarhundredes Nationalitetskampe, endelig dens Overgang til tysk Styre 1864. Det vilde endog have været ønskeligt, om Hjelholt havde uddybet sin Skildring af det slesvig-holstenske Røre og udforsket, hvad der var Aarsager til, at de tidligere saa kongetro Tønder Borgere næsten med et Slag blev Slesvigholstenere.

Byens Handel og Næringsvæsen er saaledes ikke blevet behandlet i et særligt Afsnit. Det er beklageligt nok, da der hidtil ikke foreligger nogen systematisk Behandling af Kilderne hertil. Ludwig Andresens Skildring i: *Geschichte der Stadt Tondern bis zum dreissigjährigen Krieg* (1827), er heller ikke udtømmende. I ingen af de to Byhistorier omtales saaledes, at Tønderingerne, i hvert Fald i 16. Aarh., deltog i Fiskeriet paa de norske Kyster. I Anledning af, at Kong Frederik II i Sept. 1585 tilskrev Hertug Adolf om, at hans Borgere, der sejlede paa den danske Konges Strømme, skulde medføre en Certification, der indeholdt en Specification af de Varer, som de medførte i Skibene, befalede Hertug Adolf sine Stæder og Lande at sende Afsendinge til et Møde, paa hvilket deres Privilegier skulde konfereres med Hensyn til deres gamle nedarvede Friheder paa Kongens Strømme, hvorefter Byerne skulde indsende en fælles Beretning til Hertugen. De fleste slesvigske Byer skulde møde i Husum 31. Okt. s. A. Men kun Aabenraa og Tønder synes at være kommet til Stede, og Byerne indgav hver for sig en Beretning til Hertugen. For Tønders Vedkommende er der paa et Halvark bevaret en udateret

Erklæring »wegen der tolln in Ohrsundt unde sunsth«. Af denne fremgaar det bl. a., hvad Tønder plejede at betale i Sildetold i Bundefjord (den østlige Del af Oslofjord)¹. Den for Tønder By bevarede Toldrulle fra 1566, som ikke er omtalt i den foreliggende Bog, er dog ikke uvæsentlig i Betragtning af, at der haves saa faa saadanne. Naar denne Rulle er bevaret, skyldes det, at Hertug Hans den ældre i 1566 ønskede oplyst, hvorledes det forholdt sig med de forskellige Tolde i Tønder Amt. Disse Oplysninger skulde bruges i Anledning af gottorpsk Misfornøjelse med Hertug Hans' Toldlove af 1556 og 1565². Det vilde endelig have været ønskeligt, om der var blevet givet flere Oplysninger om Handelens Størrelse og om, hvorvidt dens Udøveres Navne var danske eller tyske, hvilket gælder saavel Øksne- som Kniplingshandelen. Det synes heller ikke at være omtalt, at Kniplingstilvirkningen fra at være husflidsmæssigt drevet tidligt antager Karakter af forlagt Husflid eller Husindustri.

Først efter Genforeningen er Tønder blevet Grænseby i den danske Stat, før den Tid var den kun Grænseby overfor Friserne, den har derfor ikke været mere udsat, i hvert Fald ikke for tysk Indvandring, end andre slesvigske Byer. J. Hvidtfeldt kommer ogsaa i sit Afsnit til det Resultat, at det først er i 1864, at der sker en afgørende Ændring i den befolkningsmæssige Udvikling. Før 1848 var det fra det danske Sønderjylland og Nørrejylland, at Tønder hentede den overvejende Del af sine Befolkningsreserver. Hvidtfeldt har i dette Afsnit benyttet Kirkebøger, Folketællinger samt Borgerskaber til en udtømmende statistisk Skildring af Tønder Befolknings Historie, saaledes som det endnu aldrig tidligere er sket i nogen dansk Byhistorie. Det maa dog anføres, hvad Forf. ogsaa har gjort, at de egentlige Kilder, hvorpaa disse Resultater bygger, først begynder ca. 1700. Naar det af disse bl. a. fremgaar, at Købmandsklassen overvejende var af tønderisk Oprindelse, er det ikke dermed givet, at Købmændene før 1700 ogsaa var det, da vi ikke kender disses Fødested. A. Bjerrum kommer imidlertid ved sine Undersøgelser vedrørende Folkesproget til det Resultat, at Tønderingernes Modersmaal var dansk, da Byens ældste Marknavne blev til, og at Hjemmesproget var dansk

¹ Gottorp Ark. Pk. 9; bedst Oplysning faar man om Husum Skipperne, hvoraf en hel Del bærer udpræget danske Navne. — Denne Pakke beror siden 1936 i Statsarkivet i Kiel og har ikke været tilgængelig for Forf. af »Tønder gennem Tiderne«. I det hele taget er det naturligvis en Mangel ved Bogen, at de i Statsarkivet i Kiel beroende Kilder ikke har kunnet undersøges.

² Hansborgske Registranter I (1943), 59, 123.

omkring Aar 1600, hvilket styrker den Opfattelse, at der heller ikke i de tidligere Aarhundreder har været nogen synderlig tysk Indvandring til Tønder. Paa Baggrund heraf er det næsten mærkeligt, at Tønder som den eneste By paa det danske Riges Fastland gennem Aarhundreder brugte lybsk Ret. Stig Juul fremhæver, at Retsfællesskabet mellem Tønder og Lybæk og Retsudviklingen gav Byen en Særstilling mellem de sonderjydske Købstæder.

Det er meget interessant at læse saavel Chr. Axel Jensens Skildring af Christkirken, hvorom han siger, at den staar som et Monument over slesvigsk Kultur og Kunst i en rig og frodig Periode, som Vilh. Lorenzens Afsnit om Tønders gamle hyggelige Bebyggelse. Man savner dog, at der ingen Steder i hele Bogen er gjort noget Tilløb til en Ejendommenes Historie paa Grundlag af arkivalske Kilder. Skyld- og Panteprotokollen, der gaar tilbage til 1734, er saaledes slet ikke benyttet.

Naar bortses fra Seminariet, hvis Historie er behandlet for sig, i hvilken man først og fremmest hæfter sig ved det karakteristiske Billede af Seminariets Stifter, Provst Balthasar Petersen, Tønders gode Søn, er Kirke og Skole indtil 1920 behandlet sammen med Tønders almindelige Udvikling. I Afsnittet Tønder 1864—1920 udtales det, at Kildestoffet er spredt og af forskellig Værdi, og at Vægten er lagt paa Danskhedens Forhold. Det maa imidlertid fremhæves, at ikke mindst Skildringen af Tiden 1864—1943 bevirker, at Bogen er et smukt og meget læseværdigt Jubilæumsskrift.

Caroline Emilie Andersen.

Franz v. Jessen har faaet Tid og Kraft til at fortsætte sit store Memoireværk »*Mit Livs Egne, Hændelser, Mennesker*«, hvoraf første Del kom 1944 (se 10. Rk., VI, S. 722 ff.). Nu foreligger anden og tredje Del, der spænder over Aarene 1902—08, og der kan endnu ventes to Bind. Indtrykket af Værket er stadig det samme: en usædvanlig sikker og smagfuld Skribent plukker af sine mange Oplevelser hjemme og ude og præsenterer dem paa een Gang som Erindring og som Historie. Dette er Bogens Dobbeltansigt: den er baade fri Fortælling af set og oplevet og Fremlægelse af historiske Dokumenter i Form af samtidig Reportage. Som Forfatteren siger, en ung og en gammel Mand snakker i Munden paa hinanden. Forfatteren giver selv Udtryk for det Haab, at den gamle ikke maa snakke for meget med: Læseren kan med Sindsro og Udbytte lytte til begge Parter. Franz v. Jes-